

dividuet. Står der på gravmælet vedkommendes navn samt fødsels- og dødsdata, så vil vi garantere for, at der ikke bliver flere af samme indhold på *den* kirkegård, — den være sig næsten så stor den være vil, — og føjes der til disse korrekte oplysninger tillige vedkommendes erhverv samt fødested og dødssted, så finder vi, at det er godt.

Det kan altid diskuteres, *hvor meget* der bør stå på et gravmæle, — overfor tanker om dødens uimodståelighed og livets forkrænkelighed *kan* det f. ex. virke ilde at anføre noget om ordensdekorationer. Men det kan næppe diskuteres, at det vi er ført ud i med enstavelsesordene er den rene parodi. Og jeg forstår de kirkegårde, hvor der i vedtægten står, at det mindste et gravmæle må give meddelelse om, er avdødes navn samt fødsels- og dødsår. Et gravmæle bør være som den avdødes visitkort, — sammen med de andre gravmæler i rækker og gravgårde skal det også være det lokale samfunds visitkort over hvad og hvem dette samfund har rummet og er bygget op af. Gør det ikke det, har det ingen mission, og så må det hellere undværes. Skulle det have en indskrift *uden* biografiske attributter og med dybere tanke bagved, ja så kunne man naturligvis vælge den, som det britiske imperium har brugt over sine tusinder af ukendte døde fra 2 verdenskrige:

kendt hos Gud. —

Iøvrigt kan vi ikke frigøre os for den tanke, at der bagved avgørelsen om, at et gravmæle kun skal rumme ordet »Mor«

eller »Far« ligger lidt af noget overmod, — nemlig denne tanke, at de, som besøger graven, »ved jo dog hvem mor eller far var«, — men dette er for det første kun langt fra tilfældet, og for det andet kommer der jo også forbipasserende, som læser indskriften, og de aner intet om, hvilken mor eller far det drejer sig om.

Samme overmod med hensyn til mangel på oplysning om personer og begivenheder, der er overgivet til historien langt, langt ud i fremtiden, ser vi nu også på mindesmærker *udenfor* kirkegårdene. Man går simpelthen ud fra, at den viden, vor generation besidder, og som er grundet på dennes selvoplevelser og medleven, må også andre tider have, hvad jo slet ikke er rigtigt. Andre tider fordunkler de svundne, — nye begivenheder tager duften af det skete, og nye slægter regner ikke de forrige generationers dåd eller smerte med samme målestok som den, vi har anlagt. Det turde derfor være udslag af vor periodes tidsovermod, når der ved mindesmærker for en *Staining* ofte hverken står forbogstaver eller årstal og ved en 5.-majsten ikke står noget årstal, — ja mindesmærket for *Kai Munk* i Hørbylunde har end ikke navn eller årstal, — og nok er der jo nogen, der ved, at korset skal stå der, og for hvem det står, men disse blir med generationernes skiften færre og færre, og mindesmærkets tanke derfor tildels illusorisk. Også *udenfor* kirkegårdene bør det være en regel, at mindesmærket må være et visitkort, — ikke skrevet »med blindskrift« og ikke at læse »mellem linjerne«, men klart og tydeligt i ordene. —

Kirkegårdsgartnere på nyttigt kursus

Assistent, havearkitekt Poul W. Olsen

Den gamle sandhed om, at man aldrig bliver for gammel til at lære, har stadig gyldighed. Dette bevistes ved et kursus i sten- og flisearbejde, afholdt på anlægsgartnerskolen i *Det Kgl. Danske Haveselskabs Have*. Deltagerne i kursus var gartnere, unge som gamle, fra samtlige tre frederiksbergske kirkegårde.

Arbejdet med stenmaterialer ved anlæg af gravsteder har i de sidste 20 år været aktuelt, idet tidligere tiders buxbomindfattede blomsterbede med tilhørende uundgæelige perlestengange hårdt tiltrængte en fornyende afløsning. Derfor indførtes

Fig. 104.
Overgartner
H. P. Samuelson retter
på den huggendes
stilling, håndlag og
andre fejl.
Foto: forfatteren.

på kirkegårdene stilen fra haverne, hvor man havde sagt gange og stive tilplantninger farvel, og var gået ind for den »løse« opdeling af havens forskellige elementer. — Resultatet blev på kirkegårdene det såkaldt »frie anlæg«, oftest uden egentlig gangføring, tilplantet med stedsegrønne dværgtræer og med forskelligt stenmateriale som indramning for blomsterbede, og som trædesten, — enten lagt fuge-tæt over hele det ikke tilplantede areal eller lagt med passende mellemrum, mellemplantet med pudeplanter. Det anvendte stenmateriale er i reglen natursten, oftest neksø- eller ølandsbrudfliser og brokker. Hvor man ikke kan forlige sig med de vilkårligt brudte flader, anvendes de samme materialer i tilhuggede og af og til også slebne fliser og bedkanter af forskellige størrelser. Desværre er man somme-tider gået over strengen med hensyn til valg og behandling af naturstensmateriale, idet man ser polerede marmorfliser lagt som brudfliser. Denne fejltagelse må dog vist (for at yde gartnerfaget retfærdighed) siges mest at skyldes ukritiske stenhuggeres salgstrang.

Sten og fliser kan dårligt undværes ved anlæg af gravsteder idag. Men her som i haverne er det af stor betydning, at materialet behandles, d.v.s. tilhugges og sammenpasses på den rette måde. det er ikke så lige en sag at præstere et fint tilhugget og godt lagt flisearbejde. Specielt ikke hvor arealet kun er på 3 eller 6 m². Der kræves hertil, at man er fuldt fortrolig med materialernes natur og deres behandlingsmåde, og det kræver et øvet øje ved tilpasning og lægning. Og endelig sidst, men absolut ikke mindst, kræves der, at man har det nødvendige og rigtige værktøj af mejsler og hamre, samt at disse redskaber til stadighed er i god stand. Nødvendigheden heraf understreges stærkt på kursus, da det desværre er en kendsgerning, at man mange steder har været henvist til brugen af en muggert eller kun en jernstang, af dem brolæggerne bruger til at støde fortovsfliser med, som eneste værktøj ved tilhugning og lægning

af fliser. Og selv om man, ved hjælp af disse simple og til formålet så forkerte hjælpemidler har kunnet vise et resultat, har dette dog ofte været utilfredsstillende.

Det er i høj grad prisværdigt, at man på *Frederiksberg* besluttede sig til at give kirkegårdenes gartnere et rutinekursus i sten- og flisebehandling. Gravstedsanlæg på vore kirkegårde i Danmark er idag af meget høj anlægsgartnerisk kvalitet, og man har villet sikre sig den bedst mulige undervisning i stenmaterialernes behandling ved det kursus, som kom istand i oktober 1954 og som strakte sig over 30 timer. Hertil kunne ikke vælges nogen bedre end overgartner *H. P. Samuel-sen* fra anlægsgartnereskolen, som assisteret af undergartner *Bo Hansen*, kyndigt og fornøjeligt ledede kursus. Fra først til sidst var der stor interesse og arbejdsiver hos samtlige deltagere. Ingen fejl og gik overgartner Samuelsens opmærksomhed, og meget måtte gøres om i starten, men alle var glade for de lærerige tips og tilrettevisninger, som resulterede i, at kursusledere og deltagere den sidste dag kunne fremvise et tilfredsstillende resultat.

I besigtigelsen af arbejdet deltog gæster fra københavnske kirkegårde og gartnerforbundet samt begravelsesnævnets ledelse og de tre kirkegårdes inspektører.

Et fornøjeligt kaffebord afsluttede kursus, og her udtaltes mange rosende ord om det udførte arbejde og det friske initiativ, som sammen med begravelsesvæsenets bevilling havde gjort dette i sin art ret enestående kursus muligt.

Da kursus afholdtes i arbejdstiden, var det nødvendigt at dele deltagerne i to hold. Sidste hold skal netop nu til at svinge hammeren i den gamle have. — Som et plus til undervisningen har sidste hold det store held, samtidig at have lejlighed til at studere, de sten-, flise- og klinkearbejder i fineste udførelse, som anlægsgartnerne i foråret under slettest mulige vejrtilkår har præsteret i de 17 havearkitekters haver på jubilæumsudstillingen. Glædeligt om disse haver må bestå endnu i år fremover.